

Lovas Gábor

(szerk.)

VAN MEGOLDÁS

10 éves a
Munkaügyi Közvetítői és
Döntőbírói Szolgálat

MKDSZ és MGYOSZ, 2007

A nálunk most már tíz éve működő Munkaügyi Közvetítői és Döntőbírói Szolgálatról (MKDSZ) és annak érdemi tevékenységéről ad nagyon érdekes és tanulságos áttekintést ez a kötet.

A modern társadalomnak és az annak anyagi alapjait adó gazdaságnak egyik meghatározó jellemzője, hogy mindkettő a különböző érdekcsoportok harctere. Ennek egyik különösen fontos területe a munkaadók és a munkavállalók viszonya. Ebben döntő jelentőségű, hogy a munkával megtermelt értéktöbblet kettejük között történő felosztása zéróösszegű játszma, azaz az egyik fél részarányának emelése csak a másikéból történhet. Ez tehát ebben a vonatkozásban szükségképpen szembeállítja a munkaadókat és a munkavállalókat. A modern társadalom a jogrend révén igyekszik olyan kereteket létrehozni, mindkét felet kötő szabály- és intézményrendszert működtetni, amelyek segítenek a munkaadók és a munkavállalók közötti konfliktusok megoldásában, és főként azoknak a hatásoknak a tompításában, amelyek zavarhatják a társadalom és/vagy a nemzetgazdaság működését. Tudjuk, tapasztaljuk, hogy a munkaadókkal szembeni érdekérvényesítésben a munkavállalók végső eszköze a sztrájk. A klaszszikus időkben annak alapvető rendeltetése az volt, hogy megfossza az előbbieket a munka hozamától. A társadalom számára főként azzal válik zavaróvá, ha olyan szolgálta-

tásokat állít le, amelyekre sokaknak szükségük van, a sztrájkolók pedig éppen ezt használják eszközül arra, hogy kikényszerítsék céljuk elérését. Ezért társadalmi érdek, hogy ne fajuljanak idáig a konfliktusok, vagy minél rövidebb ideig tartsanak. Ugyanakkor az ilyen viták bírósági úton történő rendezése a hatásaiktól szenvedő érintettek számára elfogadhatatlan mértékben is elhúzódhat. Ezért az ezt szolgáló intézményrendszer különösen fontos elemei a fejlett országokban a munkaügyi közvetítői és döntőbírói szolgálatok.

Ez nem elméleti munka, hanem nagyon gyakorlatias tájékoztatás. A legfontosabb, amit megtudhatunk belőle a Szolgálatról, nem is maga a léte – arról az érdekeltek tudnak, vagy szükség esetén tudomást szereznek –, hanem működésének módja és az eredményei. Minden érdekütközés megoldásának a leghatékonyabb módja egy olyan megállapodás létrehozása, amelyet a szembenálló felek mindegyike úgy ítél meg, hogy nyert vele. Csak ez teremthet esélyt arra, hogy képesek lesznek jól együttműködni. Az ilyen megoldások kimunkálásához és elfogadtatásához pedig nagyon komoly szakmai felkészültség és többféle képesség is kell a helyzetelemzéstől a szembenálló felek meggyőzéséig. Amint a bevezetőben olvashatjuk, az MKDSZ 1996 óta nyújt szolgáltatást a munkaügyi kapcsolatok szereplői számára. Tevékenységének jogi alapját ma már sui generis („testreszabott”) jogszabály, a közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény adja. Eredményességét jellemzi, hogy a sikerrel zárult közvetítéseinek részaránya az eddigi teljes működését tekintve meghaladta a 95%-ot. Ehhez persze az kell, hogy a szembenálló felek megegyezzenek a közvetítőként való bekapcsolásában, ahhoz pedig az, hogy ismerjék ennek

célszerűségét. Ebben is segíthet ez a kiadvány. Benne négy konkrét ügynek a lényegét kiemelő bemutatását találjuk, s mindegyikhez részletes jogi szakkommentárt, továbbá elemzést arról is, hogyan válhat valaki közvetítővé, milyen a jó közvetítő és milyen szabályok kötik. Közli az MKDSZ teljes Szervezeti, Működési és Eljárási Szabályzatát is, amely szintén sok érdemi információval szolgál az érdeklődőknek, valamint a mediátorok névsorát, azok érdemi, szakmai bemutatásával. Utóbbiakban különösen érdekes látnunk, milyen sokféle szakmai előélettel, hányféle területről jöttek – ami nyilvánvalóan sokat segíthet abban, hogy az MKDSZ az ügyekhez az azok környezetét jól ismerő közvetítőt válasszon.

(Osman Péter)

AZ EZREDFORDULÓ VILÁGGAZDASÁGA – A VILÁGGAZDASÁG EZREDFORDULÓJA

Recenzió Blahó András
és munkaközössége:
Világgaazdaságtan című
művéről

(Akadémiai Kiadó, Budapest,
2007, 368 oldal)

A világgaazdaság folyamataival foglalkozó, hagyományos megközelítésű tankönyvek, amelyek magukat elnevezésükben is megkülönböztetik: nemzetközi gaazdaságtan vagy nemzetközi közgaazdaságtan –, tárgyukat mint a nemzetek (helyesebb lenne: országok) közötti kapcsolatokat, áramlásokat és viszonyokat közelítik meg, és mellőzik a történetiséget, valamint a globális összefüggések vizsgálatát. Sikerül is így egy modellekre épülő, matematikai

összefüggéseket kínáló diszciplínát teremteni, amely azonban a minden napok realitásában élő érdeklődők kíváncsiságát nemigen tudja kielégíteni: az elvonatkoztatások, leegyszerűsítések, amelyek a modellek megalkotásához szükségesek, megkérdőjelezzik azok alkalmazhatóságát. Márpedig a világgaazdaságtan éppen az kellene, hogy legyen a célja – legalábbis megítélésem szerint –, hogy a fogalomrendszer és elméleti tételek megismertetésén túl rámutasson ezek alkalmazhatóságára és az alkalmazhatóság viszonylagosságára, sőt az elmélet és a valóság közötti eltérésekre, ellentmondásokra is. Nincsenek ugyanis a közgaazdasági tudományokban (a nemzetközi közgaazdaságtanban sem, a világgaazdaságtanban sem) mindenre és minden körülmények között alkalmazható eszközök és receptúrák. A feladat tehát az, többek között, hogy megtanítsuk a hallgatókat (vagy az olvasókat) arra, hogy az elméletet kritikusan kell fogadni és alkalmazni. **Blahó András** szavaival: „Intelligens alkalmazásukhoz azt is jó tudni, hogy alkotóik milyen szempontból és célból, milyen történelmi korban és hol, milyen körülményekkel és problémákkal szembesülve, és milyen kiinduló feltételezések mellett vizsgálták a valóságot” (331. old.).

Ami a világgaazdaságtant a nemzetközi gaazdaságtantól mint diszciplínától megkülönbözteti, az éppen az elmondottakban van. **A világgaazdaságtan megközelítések a világgaazdaságot szerves rendszernek tekintik, tehát megközelítésükben a világgaazdaság mint egész nem csupán a részek és az azok közötti kapcsolatok, áramlások halmaza, így „jelenségei, tendenciái, illetve törvényszerűségei nem vezethetők le egyszerűen a nemzetgaazdaságokból, mint ahogy az utóbbi sem az elszigetelt, egymástól független egyének viselkedéséből**

(331. old., kiemelés tőlem: L. E.). A világgaazdaság folyamataiban az egyes államok közötti tranzakciókhoz képest előtérbe kerülnek a globális szintű gaazdasági folyamatok. Ezt ismerte fel egyébként többek között az „új gaazdaságföldrajz” is, amelyről a kilencedik fejezetben olvashatunk.

A kötet tizenkét részből áll össze, és nem előzmények nélküli. A jelenleg Budapesti Corvinus Egyetem, korábbi Budapesti Közgaazdaságtudományi Egyetem Világgaazdaságtan tanszékének munkatársai, legelsősorban pedig Szentes Tamás professzor ugyanezen a címen már kiadtak könyveket. Vaskos és tartalmas kötetek vezettek el a mostanihoz. 1995-ben jelent meg Szentes Világgaazdaságtana¹ az Aula Kiadónál, amely közel ezer oldalban mutatja be a világgaazdaság jellemző folyamatait, kritikai elemzését adva egyúttal az egyes közgaazdasági iskolák felfogásainak is. Frissített változata négy évvel később, közvetlen, kétkötetes előzménye pedig 2005-ben látott napvilágot².

A könyv egyharmadát, a II–V. fejezetet most is **Szentes Tamás** neve fémjelzi. A recenzor számára ez önmagában garancia egy minőségi kiadványnál. Az igényesség már az elején nyilvánvalóvá válik az olvasó számára, amikor Szentes tisztázza és elhatárolja egymástól az alapvető fogalmakat, és ezt megteszi mindannyiszor, ahányszor új fogalmat vezet be, kezdve a globalizáció magyarázatától és folytatva a nemzetközi pénzügyi fogalmakon át a versenyképesség értelmezéséig. A szerző rámutat arra, hogy a gaazdaság globalizálódását tévedés valamilyen új jelenséggé értelmezni. Ami viszont kétségtelenül új, „az e folyamat kétségtelen felgyorsulása az elmúlt évtizedekben”, valamint „a globalizációs jelenségek minden korábbinál szélesebb körben való felismerése, tudatosodása” (32.

old.). A „szerves rendszerré” válás folyamatának egyre magasabb szintjéről (vertikális értelemben vett mélyüléstről) és horizontális tágulásról van tehát szó. Számba veszi a globalizáció fő mozgatóerőit, a globalizációs folyamat hatásait, a világgaazdaságban kialakult kölcsönös, aszimmetrikus interdependenciákat. Érdekes összehasonlításokat tesz a múlttal időnként, pl. amikor összeveti a globalizáció ellen fellépő mozgalmakat a tizenkilencedik században a mechanizáció ellen tiltakozó ludditákéval (38. old.). A kötet III. fejezete megismertet a külkereskedelem és a nemzetközi pénzügyek alapfogalmaival, alapvető tételeivel és számítási módszereivel, amelyek számszakilag is alkalmazhatók a külgaazdasági függőség és a világgaazdaságba való beágyazottság kimutatására. A nemzetközi gaazdaságtan tankönyvei mindezeket szintén leírják. Van itt azonban valamilyen szentesi „többletérték”, ami abban nyilvánul meg, hogy felhívja a figyelmet ezek alkalmazhatóságának problémáira, és ezzel körültekintésre szoktat, valamint hozzásegít ahhoz, hogy valamely elemzés készítésekor elkerüljük a túlzott általánosításokat. Ugyanígy rámutat a kereskedelemelméletek alkalmazhatóságának korlátaira is.

Ebben a harmadik fejezetben, és az egész könyvben is, különösen értékesnek tartom a tőkeforgalmi mérlegnél leírt közvetlen tőkeberuházások (direct capital investments, FDIs) és portfólió-beruházások (portfolio investments) fogalmi és gyakorlati elválasztását, mivel a „közvetlen beruházások és a részvényvásárlás formájában végzett portfólióberuházások egyébként nem könnyen elválasztható kategóriák, mint ahogy – másfelől – az egyéb formában (pl. kötvények, kincstárjegyek, bankbetétek stb.) végzett portfólióberuházásokat sem könnyű, sőt nem is mindig lehetséges

elhatárolni a hitelezés, illetve kölcsönnyújtás közvetlenül és „tisztá” formában megvalósuló formájától” (89. old.). Mindez azért is fontos, mert megalapozza a nemzetközi tőkeáramlás formáinak megértését. A transznacionális vállalatokról szóló IV. fejezetben hangsúlyozza, és ezt nagyon erősen szeretném magam is aláhúzni, hogy „a »közvetlen beruházási tőkék« exportját, illetve importját gyakran – tévesen – azonosítják a *működő tőkék* exportjával, illetve importjával, holott a működő tőke beruházásának fogalmába beletartozik a részvények megvásárlása is, vagyis a »portfólióberuházások« egyik fajtája, minthogy a befektető – ellentétben a kölcsönt nyújtójával – ez utóbbi által is tulajdonosként, pontosabban csak rész tulajdonosként, rendelkezhet a tőke felhasználásáról, míg kölcsön esetében az elvileg az adósra tartozik” (101. old.). Sajnálatos módon számos „tankönyvnek” titulált irományt bocsátottak ki az utóbbi években, ahol a fogalmak keverednek, és arra utalnak, hogy szerzőjük nincs tisztában az alapvető elhatárolással sem. Egész listát tudnék összeállítani ezekből a könyvekből, amelyek olvasása egyébként az általam oktatott debreceni közgazdászhallgatók számára „nem ajánlott”.

Ugyanígy kiemelhető Szentés jelentősége a transznacionális vállalatok fogalmának tisztázásában (IV. fejezet). A transznacionális társaság, illetve transznacionális vállalat (transnational corporation, illetve company, TNC) elnevezés és a fogalom széles körű elterjedése pár évtizedes csupán. Szentés Tamástól megtudhatjuk az elnevezések változásának, fejlődésének történetét is. És széles körű megközelítésben olvashatjuk a nemzetközi tőkeáramlás jellemzőit, főbb formáit, a tőkeexport és tőkeimport indítékait, irányait a hagyományos és a modern, eklektikus elméletek

szerint. Ugyanígy felvázolja a fejezet a mai és a második világháború előtti nemzetközi nagyvállalatok közötti eltéréseket a stratégiai célok elérésének módjában, és megismerhetünk olyan fogalmakat is, mint a kulturális távolság, gazdasági távolság, internalizálás, transzferár stb.

Az V., ugyancsak Szentés Tamás által jegyzett fejezet a nemzeti fejlődés és a versenyképesség kérdéseit taglalja a mai világgazdaságban. Értelmezi a nemzeti fejlődés fogalmát, meghatározó tényezőit és bemutatja a fejlettségi szint mérőszámait. A korábbi elméleti irányzatok a nemzetek fejlődését leginkább unilineáris gazdasági fejlődésként értelmezték, és azt feltételezték, hogy valamennyi ország azonos pályán halad, és azonos fejlődési szakaszokon megy át. A második világháború után kialakult „fejlődés-gazdaságtan” diszciplína értelmezésében a fejlődés lényegét a gazdasági növekedés jelentette. Szentés rámutat arra, hogy az elméleti viták és persze az elmúlt évtizedek gyakorlati fejleményei nyomán világossá és mind szélesebb körben felismertté vált, hogy a fejlődésnek nemcsak gazdasági, hanem társadalmi, politikai, intézményi, kulturális, technikai és egyéb tényezői, továbbá természeti oldalai vannak, és a fejlődés nem azonos a növekedéssel, tehát előtérbe kell kerülniük a fenntarthatóságnak, a jövő generációk életfeltételeinek biztosításához szükséges aspektusoknak, valamint a globális és regionális, tehát térbeli dimenzióknak és összefüggéseknek. Ebben a szellemen értelmezi a nemzeti fejlődés meghatározó tényezőit, feltételeit, a fejlődés, versenyképesség, fejlettségi szint mérési módszereit.

Az előbb felvázolt fejezethez szervesen illeszkedik **Benczés István** „Gazdasági növekedés és fejlődés a világgazdaságban” című

fejezete, amely a neoklasszikus növekedési modell alapján megállapítja, hogy a technológiai haladástól eltekintve, hosszú távon, függetlenül a kiinduló állapottól és azonos megtakarítási rátákat feltételezve, az államok mindegyike az ún. állandó állapothoz konvergál, azaz gazdasági teljesítményük közeledik. Ám ha eltérő megtakarítási rátákat vezetünk be a modellbe, azonos termelési függvényt feltételezve, minden ország saját egyensúlyi értékéhez konvergál. A Solow – Suan-modell alapján azonban arra a következtetésre jutunk, hogy a megtakarítási ráta növelésével csupán a nemzeti jövedelem szintjének emelését, nem pedig a gazdasági növekedés ütemének növekedését érhetjük el. Nem igazolható az abszolút konvergencia ténye sem, annak ellenére, hogy léteznek kivételek. A fejezet elemzi az egyes országok közötti különbségeket mutató szegénységi adatokat, a társadalmi jövedelemegyenlőtlenségeket, példaként hoz az egy főre eső jövedelem és az abszolút szegénység alakulásának különbségeire néhány ország példáját. A társadalmon belüli jövedelemegyenlőtlenség kifejezésére tárgyalja a Kuznets-hányadost, a Lorenz-görbét, a Gini-együtthatót és az emberifejlődési-indexet. Rámutat arra, hogy a jövedelmi szakadék a gazdag és szegény országok között nemhogy csökkent volna, de inkább növekedett, akkor is, ha a kiinduló állapotok nem határozzák meg véglegesen az államok későbbi állapotát. A fejezet végkövetkeztése némi optimizmusra ad okot, mert „a jövedelmi viszonyokban – kevés kivételtől eltekintve – ugyan még nem mutatható ki konvergencia a világ fejlett és fejlődő régiói között, ám az emberi életminőséget tükröző HDI-mutató alapján azt állíthatjuk, hogy – két régió kivételével – **szűkült a szakadék** gazdagok és szegények között” (165. old.).

VEZETÉSTUDOMÁNY

XXXIX. ÉVF. 2008. 7-8. SZÁM

Losoncz Miklós tanulmánya A világgazdaság az ezredfordulón címmel íródott, és ez vezeti be a könyvet. A világgazdasági fejlődés politikai keretfeltételeiből kiindulva áttekinti a világgazdaság növekedésének és az exportnak a fő vonásait, a műszaki fejlődésből származó növekedést, a nemzetközi pénz- és tőkepiacokat, a globális feszültségforrásokat és a koordinált nemzetközi fellépés lehetőségeit, tehát napjaink világgazdasági eseményeit taglalja röviden. Losoncz szakszerűen elemzi a világgazdaságban lejátszódó folyamatokat, az olvasó jó képet kaphat napjaink világgazdaságáról, 2006-tal bezárólag. Jövőre vonatkozó konzekvenciái az eltelt időszak fényében relevánsok, még akkor is, ha egyes feltételezései, pl. az olajárak alakulása meghaladja várakozásait (és valószínűleg mindannyiunkét). Érdemes lett volna elvégezni egy sokkal hosszabb idősorokra épülő elemzést az olaj- és egyéb nyersanyagárak változásának esetében! Akkor talán kitűnhetett volna, hogy a nyersanyagárak húsz-harmincévenként drasztikusan megemelkednek, tehát korántsem úgy viselkednek, mint a feldolgozóipari termékek árai. A fejezetből épp a történetiség kimaradását hiányolom, miközben napjaink helyzetelemzése helytálló és összefüggésekre rámutató. Mivel ez a bevezető fejezet, hiányérzetem támadt a világgazdaságnak mint fogalomnak és folyamatnak a meghatározásánál, bár a későbbiekben ezt Szentés Tamás igen körültekintően és igényesen megteszi. A másik zavaró fogalomhasználat a „nemzetállam”. Blahó András az utószóban egyértelműen állást foglal ebben: „...a világgazdaság folyamatai, áramlásai és viszonyai nem 'nemzetek', hanem országok közötti kapcsolatokat és kölcsönös függőségi viszonyokat jelentenek” (331. old.). Tehát úgy vé-

lem, érdemes lett volna utalni arra, hogy a fogalmat tulajdonképpen „megszokásból”, az állam vagy az ország mint gazdasági – politikai – társadalmi egység jelentésében használja³. Mindez nem von le az elemzés értékéből, és elsősorban azért emlegetem fel, hogy a következő kiadásban e hiányosságokat ki lehessen küszöbölni.

Blahó András írása (hetedik fejezet) a nemzetközi árukereskedelem XX. században kialakult intézményeivel és szabályozásával foglalkozik. Magának a kereskedelempolitikának az irányzataival indít, a protekcionista és szabadkereskedelmi politika vámjainak fejlődésével, változásaival, jellemzőivel, hatásaival, a nem tarifális eszközökkel ismertet meg először. Ezzel fontos ismeretanyagot közöl azok számára, akik nem tanulnak kereskedelmi tanokat, és most rendszerezve áttekinthetik az eszközöket és politikákat. Erre épül a fejezet súlypontja, a nemzetközi kereskedelem intézményeinek részletes áttekintése, tevékenységeik bemutatása, értékelése, a GATT, majd a kereskedelmi világszervezet (WTO) céljainak, tevékenységének, vitaeljárásai rendjének bemutatása. Igen fontosnak találom a GATT és a WTO összevetését, a folyamatokkal összefüggő szervezeti változásokat, a WTO mint nemzetközi intézmény működésének összehasonlítását és a különbségek kidomborítását más nemzetközi szervezetekkel, pl. a Világbankkal (WB) és a Nemzetközi Valutaalap-pal (IMF). Blahó András elemzi a WTO tevékenységét, és kiemeli, hogy e „szabályok vezérelte” nemzetközi rendszer különösen erős a vitarendezési eljárásban, hiszen „a benyújtott panaszok megközelítőleg felét **magában a konzultációs eljárásban rendezik**, vagy megszüntetik a tényleges vitarendezési eljárás előtt” (191. old.). De arra is

felhívja a figyelmet, hogy „a legnagyobb WTO-tagokat nagyon nehéz rávenni arra, hogy a velük szemben elrendelt korlátozásokat végrehajtsák” (uo.). Amennyiben pedig a nagyhatalmak képesek kikerülni kötelezettségeiket, a vitarendezési eljárás elveszti morális tartalmát. Emellett további problémák is felmerülnek, pl. az eljárások költségigényessége, ami akadályozza a szegényebb országokat abban, hogy offenzív stratégiát alkalmazzanak érdekeik védelmében. Az az aszimmetrikus interdependencia tehát, amelyre Szentés az előzőekben felhívta a figyelmet, nagyon jól tetten érhető a kereskedelmi kapcsolatrendszer vonatkozásában a WTO-n belüli viszonyokban is. A fejezet történeti sorrendben felvázolja a nemzetközi tárgyalások folyamatát is, az elért eredményeket és kudarcokat, valamint a jövőben megoldandó kérdéseket, legelsősorban a fejlődő országok „teljes integrálását” a nemzetközi kereskedelem szabályozási folyamatba.

Külön fejezetet kapott a nemzetközi szolgáltatáskereskedelem, ezzel is hangsúlyozva, hogy a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan egyre jelentősebb arányt követel magának a kereskedelmen belül, de azért is, mert bár sok szempontból hasonlítanak az árukhoz, **számos tulajdonságukban jelentősen eltérnek**. **Kacsirek László**, a fejezet szerzője részletes leírását adja az azonosságoknak és sajátosságoknak, továbbá a szolgáltatáskereskedelem különféle módozatainak. Megvizsgálja, hogy a szolgáltatások különleges tulajdonságai (elválaszthatatlanság, megfoghatatlanság, a fogyasztók részvétele, az egyediség, a szállíthatóság, illetve annak hiánya) miként befolyásolják nemzetközi kereskedelmüket, majd áttekinti a nemzetközi szolgáltatáskereskedelmet, annak kialakulását, a liberalizációt és következményeit, a kereskede-

VEZETÉSTUDOMÁNY

XXXIX. ÉVF. 2008. 7-8. SZÁM

lempolitikai akadályokat. A fejezet, ugyanúgy, ahogyan az előző, Blahó-féle vizsgálta a GATT és WTO keretében működő nemzetközi árukereskedelem szabályozását, számba veszi a GATS (General Agreement on Trade in Services – Általános Egyezmény a Szolgáltatások Kereskedelméről) keretében folytatott nemzetközi szolgáltatás-kereskedelem fő szabályait és alapelveit. Az alapelvek a WTO általános alapelveire épülnek, és a közszolgáltatások kivételével kiterjednek valamennyi szolgáltatásra. Kacsirek László összehasonlítja a nemzetközi szolgáltatások exportját és importját az áruexporttal és -importtal, jobban mondva azt vizsgálja, hogy ugyanazok a szereplők „uralják”-e a világ szolgáltatás-kereskedelmét, mint az árukereskedelmet. Táblázatai alapján egyértelmű, hogy a nemzetközi szolgáltatás-kereskedelemben hasonló a helyzet, mint az árukereskedelemben: a legnagyobb súllyal a világ fejlett országai (régioi, ha az Európai Uniót egyetlen egységként fogjuk fel) részesülnek: 2005-ben az USA és az EU-25-ök együttesen a világ szolgáltatás-exportjának 41,8%-át, -importjának 36,4%-át adják, de a növekedési ütemeket vizsgálva kirajzolódik az a tendencia, mely szerint Kína és India (és más feltörekvő országok) szolgáltatás-kereskedelmének súlya dinamikusan növekszik.

Megítélésem szerint ehhez a fejezethez kapcsolódik a **Mészáros Ádám** által írt X. fejezet a regionális integrációkról. A regionális integrációk szerepe a II. világháború után erősödött fel, különösen pedig a század utolsó harmadában-egyedében. A szerző mindenekelőtt bemutatja az integráció fokozatait. (Itt Balassa Béla megérdemelt volna egy utalást, hiszen az ő munkássága nyomán⁴ terjedt el az adott tipizálás.) És előrebocsátom, hogy örömmel láttam volna a felhasznált

irodalomban Palánkai Tibor⁵ nevét is: a téma magyar szakirodalmában ugyanis munkássága megkerülhetetlen. A fejezet földrészenként mutatja be és értékeli a világ jelentősebb integrációit, létrejöttük okait, céljait, jelentőségüket vagy éppen csekély súlyukat. Itt most csak egy régiót emelek ki, némiképp önkényesen, de érthető módon: Európát. Az európai kontinensen a legjelentősebb, világgazdasági szempontból is kiemelkedő az Európai Unió, amely az EFTA-val (Európai Szabadkereskedelmi Társulás) együtt (Svájc kivételével) létrehozta az Európai Gazdasági Térséget. Érdekes a kontinensen a CEFTA (Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás) története, amelyet a Visegrádi Hármak (majd Négyek) alapítottak 1992-ben. 1996-ban csatlakozott Szlovénia, 1997-ben Románia, 1999-ben Bulgária, 2003-ban Horvátország, 2006-ban Macedónia, majd 2007-ben Bosznia-Hercegovina, Moldova, Szerbia, Montenegró, Albánia, Koszovó. Az EU-tagság elnyerésével kiléptek az alapító országok, továbbá Szlovénia, Románia és Bulgária. Ugyanakkor az 1992-ben létrehozott Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködésből (BSEC) a tagországok nemhogy nem léptek ki, hanem eleve ott volt az alapítók között az akkor már EU-tag Görögország, és az EU-tagság elnyerése után szintén benne maradt Románia és Bulgária.

Európa délkeleti és keleti részének integrációs törekvéseire „erősen rányomja bélyegét a **térség félperiférikus helyzete**” – mutat rá a szerző (258. old.). Ugyancsak taglalja a FÁK (Független Államok Közössége) keretében megvalósuló, a Szovjetunió felbomlását követő, Oroszország által dominált integrációt, majd áttér Amerika, Ázsia, Közép-Kelet és Észak-Afrika, továbbá a Szaharán túli Afrika

jelentősebb integrációinak bemutatására. Kirajzolódnak a fő súlypontok: az amerikai integrációs törekvések esetében az USA érdekei mentén mennek végbe a folyamatok, az ázsiai térségben pedig hasonló a helyzet, mint korábban Európában (ezt a hasonlítást nem a szerző, hanem a recenzor teszi): először megindulnak a mikro-, azaz vállalati szintű együttműködések – ez „a kereskedelmet és tőkeáramlást tekintve igen magas fokú” (268. old.) –, és csak ezt követően jönnek létre a formális megállapodások az államok szintjén.

A szerzőnek nem volt könnyű dolga a fejezet megírásakor, hiszen a világban közel 250 integrációs tömörülés létezik, az integráltság különféle fokán. A magam részéről úgy vélem, hogy ennek ellenére említést érdemelt volna az 1949–1991 között létezett KGST is, amely négy évtizeden át fenntartott régióinkban egy munkamegosztásra és szakosodásra épített együttműködést. Már csak azért is, mert a X. fejezet a rendszerváltást fogja tárgyalni, ahol bizony Csaba László utalást tesz rá, mint „a tervgazdaságok egymást óvó-védő kereskedelmi blokkjára”. Igaz, akkor végképp megkerülhetetlen lett volna valamiféle integrációelméleti elemzés, ami a szerzőnek nem volt célja. A bevezetésben csak annyit ígért, hogy figyelmet fordít „az integrációk létrejöttének okaira, az együttműködés területeire és eredményeire” (251. old.), de ezzel a célkitűzéssel is helyet kaphatott volna. E hiányosság ellenére mégis úgy tűnik, hogy sikerült bemutatnia a globalizációnak kitett világban azt a folyamatot, amelyik egyrészt annak része, másrészt éppen a negatívumok ellensúlyozásának egyik lehetséges eszköze, és bizonyos vagyok abban, hogy a fejezet hozzájárul „a fejlődés logikájának, közgazdasági összefüggéseinek és trendjeinek” megismeréséhez (274 old.).

A recenzor örömmel üdvözlí a **Berne Ágnes** írta IX. fejezet bekerülését a kötetbe A világgazdaság térbeli szerveződése – a globális világ „új gazdaságföldrajza” címmel. Az utóbbi húsz esztendőben, az internet világában, amikor a modern kommunikáció és közlekedés feltételei között az idő hihetetlen mértékben lerövidült, és a földi tér is összeszűkült, a közgazdaságtudományban megtörtént a tér „újrafelfedezése” (vagy inkább felfedezése?). Vagyis a helyé, a hely jelentőségéé. Berne Ágnes úgy fogalmaz, hogy „**a globális világgazdaság egyik legfontosabb paradoxona éppen az, hogy addig globális a világ, amíg létezik lokális különbségek**” (224. old.). Krugman megfogalmazására utalva azt is hangsúlyozza, hogy a gazdaságföldrajz nem egyéb, mint „**a termelés térbeli elhelyezkedése**” (225. old.), és az „új gazdaságföldrajz” éppen attól új, hogy a hagyományos gazdaságföldrajzba „beépülnek” a modern közgazdasági elméletek, a lokalizációs elméletek, valamint az „új növekedési” és az „új kereskedelemelméleti” irányzatok. A globális piac időszakában a „valós tér” különböző térségi szintjei felértékelődnek, és a térbeli szerveződés „kulcsszava” a hálózat lesz. A fejezetben megismerkedünk a globális világgazdaság (talán helyesebb lenne csak globális gazdaságot mondani) térbeli szerveződésének legfontosabb elemeivel (térbeli koncentráció, nemzetközi függőség és hierarchia, a földrajzi helyzet relatív értelmezésének elsődlegessége, az adott földrajzi helyek elérhetősége, a térbeli áramlások jelentőségének megnövekedése, a világvárosok és nagyvárosok – megavárosok – rendszere mint elsődleges elemzési egységek, a térbeli differencializáció megnövekedett szerepe, az „új regionalizmus”).

A szerző felhívja a figyelmet a valós tér adottságai és a virtuális tér lehetőségei közötti interdependenciára is. A fejezet nemcsak jól illeszkedik a transznacionális társaságokról Szentés által korábban elmondottakhoz, hanem, e vállalatok térbeli jellegzetességeire alapozva, meg is erősíti azokat. Az oktatás szempontjából külön ki kell emelnem annak az elemzésnek a jelentőségét, amelyet a headquarterekkel, a transznacionális vállalatok központjaival kapcsolatban elvégez a 236–245. oldalakon, mert sokkal érzékelhetőbbé válnak ezáltal a folyamatok. Nem osztom azonban a szerzőnek azt a véleményét, mely szerint „igen nagy optimizmusra adhat okot” (239. old.) az a tény, hogy 2000-ben a Fortune Magazin az Arthur Andersen adatai alapján kialakított sorrendjében a legkedvezőbb regionális üzletközpontok között Budapest a harmadik helyen „végzett”. Berne Ágnes a következő mondatában maga cáfolja meg önmagát, amikor a European Cities Monitor adatait idézi. Magam úgy vélem, hogy az a tény, hogy fél évtized alatt „sikerült” Budapestnek hátraküzdnie magát a 22. helyre, nem ad túlzottan nagy optimizmusra okot, ám két másik következtetésre annál inkább: egyrészt alátámasztja Benczés Istvánnak azt a korábbi megállapítását, hogy „az induló állapotok ... nem képesek végérvényesen meghatározni egy-egy állam jövőendő státusát” (167. old.), másrészt arra is jó példa, hogy rövid távú, egyoldalú vizsgálatból nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. Mindez azonban nem von le a fejezet jelentőségéből.

A XI. fejezet a közép- és kelet-európai országokban végbement rendszerváltozás történelmi és világgazdasági jelentőségével foglalkozik. Szerzője **Csaba László**, a tranzícióelmélet nemzetközileg

elismert művelője. Megállapítása szerint „a rendszerváltozás alkalmat adott a gazdaságelmélet számos kérdésének gyakorlati tesztelésére”, és a térség átalakulása számos hasznosítható tanulsággal szolgál a fejlődő országok számára (294–295. old.). Ám az emberiség előtt álló globális kérdésekre tovább kell keresnünk a válaszokat. Különösen jól elemzi a fejezet a rendszerváltás sajátosságait. Érdekes és elfogadható választ kapunk arra a kérdésre, hogy a szovjetrendszer miért maradhatott fenn hét évtizeden keresztül. Felhívja a szerző a figyelmet az átalakulás lényegi vonására, azaz a változások **egyidejűségére és egyirányúságára**, és összeveti más diktatúrák átalakulásával, végül levonja a legfontosabb tanulságokat, rámutatva arra, hogy ahol a SLIP-feladatokat⁶ elvégezték, ott a gazdasági növekedés is visszatért, ám a sikeres átalakulás, bár lehetséges, nem szükségszerű. „**Az egypártrendszer összeomlása, a magántulajdon és a piacgazdaság kiépítése ugyanis csak szükséges, de korántsem elégséges feltételei a tartós növekedés és a javuló nemzetközi versenyképesség, a fenntartható fejlődés kialakításának**” (294. old.).

A XII., záró fejezet Majoros Pál tollából származik, és Magyarország a világgazdaságban, világkereskedelemben címet viseli. A világgazdaságban mint szerves rendszerben részt venni, a kapcsolatrendszerekbe bekapcsolódni, különösképpen egy kis, nyitott gazdaságú ország számára létkérdés, mondhatni, az egyetlen út. Magyarország helyének bemutatása a világgazdaságban tehát fontos feladat, már csak azért is, mert „el kell helyeznünk magunkat a világban” (299. old.). Majoros Pál számba veszi a világgazdaság folyamatait, jellemzőit (erősödik a globalizáció és regionalizáció, korunk világgazdaságát enyhe re-

cesszió jellemzi, a világgazdasági folyamatok politikafüggek, a két-pólusú világ egypólusúvá válása módosította Európa és a világ gazdasági mozgásterét, az európai integráció szélesedése és mélyülése pedig módosítja az európai gazdasági kapcsolatokat). Ennek alapján kérdéseket tesz fel: Mennyire vagyunk ráutalva a világgazdaságra? Mennyire kell alkalmazkodnunk? Milyen a reagálóképességünk a változásokra, milyen stratégiai eszközök van arra, hogy a világgazdasági hatásokat saját javunkra használjuk fel? A kérdéseket a szerző rendre megválaszolja, adatokkal alátámasztva, az összefüggésekre rámutatva, külkereskedelmünknek korrekt elemzését adva. Kiemeli az alkalmazkodás szükségszerűségét, az egymásrautaltság aszimmetriájának fennállását. Kedvező és kedvezőtlen hatások egyaránt származhatnak az EU-csatlakozásunkból, hangsúlyozza, és jelenleg inkább a hátrányok mutatkoznak meg. Kár, hogy a csatlakozás előtt ez utóbbról oly ritkán esett szó, teszi hozzá a recenzor. Hiszen a szerzővel együtt vallja, hogy éppen azért szükséges feltárni az integrációtól várt rövid, közép- és hosszú távú előnyöket és hátrányokat, hogy elkerülhessük a csalódásból eredő, az integrációt akadályozó erők eskalálódását.

A mű az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg, 2007-ben. 368 oldalt tartalmaz. Kiegészül irodalomjegyzékkel, glosszáriummal, valamint ábra- és táblázatjegyzékkel. Az utolsó oldalon a kötet szerzőinek felsorolása áll, beosztással és munkahellyel együtt. A szerkesztés, mint általában a sokszerzős műveknél, nem lehetett könnyű feladat: tartalmakat és stílusokat kellett a lehetőségeken belül össze-csiszolni. Ám megérte a fáradságot: az eredmény egy jól használható kézikönyv.

(L. E.)

Lábjegyzet

- ¹ Szentés Tamás: Világgazdaságtan I. kötet. Elméleti és módszertani alapok. Aula Kiadó, Budapest, 1995 (második kiadás: 1999). Angolul: Tamás Szentés: World Economics I. (2002) és World Economics II. (2003), Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ² Szentés Tamás és szerzőtársai: Fejlődés – versenyképesség – globalizáció I., Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005 és Szentés Tamás és szerzőtársai: Fejlődés – versenyképesség – globalizáció II., Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006.
- ³ A fogalomról egyébként lásd bővebben: Walker Connor (1978): A nation is a nation, is a state, is an ethnic group is a *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 1, Issue 4, pp. 377–400.
- ⁴ The Theory of Economic Integration, London, 1961
- ⁵ Az európai integráció gazdaságtana, Aula Kiadó, Budapest, 2003
- ⁶ Azoknak az alapvető intézményeknek a létrehozásáról van szó, amelyek biztosítják az átalakítás visszafordíthatatlanságát, és teljesítésük ugyanakkor megalapozza a gazdaság átállását egy fenntartható fejlődési pályára. Ezeket a feladatokat egy angol szójátékkal SLIP-nek (jelentése: csúszás) nevezik. A szó betűi egy-egy, az átalakításhoz szükséges feladatot jelölnek: S = stabilizálás, L = liberalizálás, I = intézményi átalakítás, P = tulajdonjogok megteremtése.

Szabó Katalin

(szerk.)

ÖSSZEHASONLÍTÓ GAZDASÁGTAN

Aula Kiadó, 2007

A felsőoktatás átalakítása, az ún. bolognai rendszer bevezetése minden tanszéket, intézetet eddigi módszereinek, tananyagának átgondolására készítetett. Ennek eredményeként pedig új tankönyvek is születtek. A Budapesti Corvinus Egyetem az új követelményeknek megfelelő tankönyvsorozatot indított útjára, amelynek egyik kötete a Szabó Katalin által szerkesztett Összehasonlító gazdaságtan című könyv.

A könyv az Összehasonlító gazdaságtan tanszék munkatársainak közös munkája, és témáját tekintve kapcsolódik a tanszék korábbi tankönyveihez (Gazdasági rendszerek és intézmények), de hangsúlyozni kell, hogy nem annak rövidítése, BA terjedelemben való beleszuszkolása, hanem teljesen önálló alkotás, számos új fejezettel.

Ezt azért fontos kiemelni, mert gyakori csapda a bolognai rendszerhez készült tankönyvek esetében, hogy a korábbi ötéves képzésben tanított anyagmennyiséget akarják rövidebb terjedelemben elmagyarázni. Ennek az eredménye gyakorlatilag a régi könyv kivonata lesz, ami tömör, viszont épp emiatt jóval kevésbé érthető és kevésbé alkalmas tanulásra. Az új összehasonlító gazdaságtani tankönyv elkerülte a tömörítés csapdáját, és bár a szöveg lényegre törő, vizuálisan is úgy szerkesztett, hogy a hallgatók könnyen elsajátíthassák a benne tárgyaltakat. A fontos definíciók keretben jelennek meg, a kiegészítő jellegű információk kisebb betűtípussal, így már első látásra elválk a mindenképpen lényeges megtanulásra szánt ismeret, a magyarázó funkciója, illetve a mélyebb érdeklődést tanúsító olvasók számára való információ. A szándék teljesen nyilvánvaló, a szerzők szeretnék volna megkönnyíteni a tanulást, illetve akiket érdekel, azok számára a további források megtalálását.

Maga a tantárgy a társadalomtudományokkal foglalkozók számára oktatott tárgyak között különleges helyet foglal el, hiszen modellekkel foglalkozik, de ezek a modellek nem annyira elvontak, mint az alaptárgyakban tanultak, dinamikusak, és mindenképpen figyelembe veszik a világ történéseit. Így tehát itt a jól leírható stabil modellek helyett a gazdaság történelmi, társadalmi, intézményi környezetbe ágyazott változatait láthatjuk. Ez

olyanok számára is érdekes lehet, akik az elvont, letisztult modellek után nyitnának a valóságközelibb, dinamikusabb megközelítések felé, de azok számára is, akik csak arra kíváncsiak, hogy például alapvetően miben különbözik a francia gazdaság az Egyesült Államokétól, vagy Kína gazdasági rendszere valójában minek is tekinthető. Mindemellett fontos megemlíteni, hogy ez a tárgy a mainstream közgazdaságtan által nem annyira felkarolt, de annak eredményeit felhasználó, új intézményi közgazdaságtan vonulatába tartozik. Ennek az irányzatnak a jegyében született munkákban, mint a név is sugallja, nem csupán az elvont mikro- és makroösszefüggések, hanem az intézményeknek ezekre gyakorolt hatása és az intézményi környezet fejlődése is fontos szerepet kap. A tantárgyhoz kapcsolódó könyvet éppen ezért szakkönyvként is lehet olvasni, pusztán érdeklődésből, de látókörbővítés céljából is hasznos.

A könyv elején természetesen a szerzők, Bara Zoltán, Csaba László, Gedeon Péter és Szabó Katalin is tisztázzák a tárgy tartalmát, a mű által átfogott témákat, sőt kiemelik a különbségeket is, amelyek a rokon tárgyaktól (nemzetközi gazdaságtan, világgazdaságtan) elválasztják az összehasonlító gazdaságtan tárgykörét.

Az első részben a szerzők először tisztázzák az alapfogalmakat és az elméleti iskolákat (például, hogy miket tekintenek intézményeknek), e bevezető rész után három nagyobb egységben elemzik a modern piacgazdasági rendszereket, a volt szocialista rendszerű országok átalakulásának tapasztalatait és a XXI. század elején jellemző globális tendenciákat. A könyvnek tulajdonképpen e három egység a lényege. Az elméleti alapozás elengedhetetlen és nagyon hasznos, főleg, ha olyan könyvre törekszenek a szer-

zők, amelyet nemcsak közgazdász-hallgatók forgathatnak haszonnal, viszont az utóbb említett három fő részben megjelenő elemzések azok, amelyeknél a tárgy kilép az elméleti modellek köréből és a valós események, tények és trendek alapján következtet a modellek jellemzőire.

A piacgazdasági rendszerekkel foglalkozó rész szerzői Gedeon Péter, Horváth József, Bara Zoltán és Szabó Katalin bemutatják azt a rendszert, amit mi piacgazdaságként ismerünk, vagy amit régebben csak a nyugati vagy a miénknél fejlettebb rendszerként láttunk. Itt kiderül, hogy mennyi válfaja lehet ennek is, hogy szinte országra lebonthatnánk, de azért vannak a piacgazdasági rendszeren belül rendszertípusok, amelyek valamelyikébe a legtöbb fejlett ország besorolható. Láthatjuk, hogyan alakult ki a piacgazdaság prototípusának tekintett angolszász modell, milyen társadalmi és egyéb jellemzők befolyásolták ezt, mondjuk Németországban, vagy Franciaországban, vagy más országokban, s ezek alapján a modellnek milyen változatai alakultak ki. Megtudjuk, hogy mi is az a piac által irányított, az állam által irányított és a korporatív piacgazdaság, és miért is fontos, hogy pontosan használjuk e fogalmakat. Itt tulajdonképpen képet kapunk arról a rendszerről, aminek kialakításán mi magyarok is munkálkod(t)unk, és láthatjuk nemcsak az abban rejlő lehetőségeket, de annak csapdait, ellentmondásait is.

A posztiszocialista átalakuló gazdaságokkal (Csaba László, Hámori Balázs a szerzők) külön rész foglalkozik. Ez egyrészt Magyarországon releváns téma, másrészt a Szovjetunió mint modernizációs kísérlet és annak maradványai fölött nem lehet elsiklani, tanulságait utólag is érdemes levonni. Főleg, hogy a szocializmussal ma is kísérleteznek például Venezuelában, és továbbra

is a rendszer keretei között működik Kuba vagy Észak-Korea. A könyvnek ebben a részében egyébként is érdekes terepet ad az elemzésnek a jelenkor Oroszországa vagy Kínája, amelyek a szemünk előtt váltak különleges esetekké. Megjegyzendő, hogy a 11. fejezetben Kollár Zoltán tollából ugyan némi szó esik a latin-amerikai szocialista próbálkozásokról, de ez sajnos inkább érdekességként jelenik meg, és az oly nagy különbségekre sem helyeződik hangsúly, amelyek például elválasztják a chilei és a Chavez-féle venezuelai „szocializmusokat”. Ez a hiányosság nagy valószínűséggel a terjedelemből származóval magyarázható.

A könyv utolsó, negyedik nagyobb egységében (Kocsis Éva, Lukács Gábor, Magas István a szerzők) a világban végbemenő, mindenkit, és így a gazdasági rendszereket is érintő változásokkal foglalkoznak a szerzők, mint az információforradalom vagy a jóléti állam válsága, amelyek intő példái lehetnek a piacgazdaságban még tapasztalatlanabb posztiszocialista államoknak.

Az egyes fejezetek erősen támaszkodnak a hallgatók által már megszerzett ismeretekre, de nem utalhatnak vissza olyan mértékben, hogy egy érdeklődő számára érthetlenné váljon a szöveg. A könyv belső koherenciájára viszont – úgy tűnik – nagy hangsúlyt tettek a szerzők, gyakorta visszautalva olyan ismeretekre, amelyeket egy korábbi fejezetben szereztek meg az olvasók. Ez nagy előnye a könyvnek, hiszen sokkal egyszerűbb valamit rendszerként megérteni, mintha csak az egyes rendszerjellemzők egymástól elválasztott felsorolását kapnánk. A könyv pozitívumai között említhetjük még a szemléletes ábrákat és friss adatokat. Ezek összefoglalják a leírtakat, és jó alapot adnak az elemzésre, továbbgondolásra.